

Tarpukario Lietuvos burmistrai: įvairovė, tendencijos, raida

dr. Leonas Nekrašas

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

El. paštas nekrasas1991@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-7958-3381>

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamos burmistrų, kaip svarbios tarpukario Lietuvos miestų savivaldos institucijos, asmeninės sudėties ypatybės ir su tuo susijusios tendencijos bei jų raida. Pasitelkus šaltinius identifikavus 168 burmistrus ir surinkus detalesnį žinių apie juos, narpliojamos šios asmenų grupės amžiaus, tautybės, išsilavinimo, profesijų ir kitos charakteristikos, kartu ištiriama burmistrų kaitos ir pareigų ėjimo specifika. Tyrimas aktualus Lietuvos savivaldos, politinio gyvenimo bei miestų ir miestelių istorijos pažinimui. **Reikšminiai žodžiai:** miestelis; miestas; burmistras; vietos savivalda; kolektyvinė charakteristika; Lietuva 1918–1940 m.

Burgomasters in Interwar Lithuania: Variety, Trends, Developments

Summary. The article investigates peculiarities of the corpus of town and city burgomasters as an important Lithuanian urban settlement governance institution with regard to personalities, thus highlighting the related trends and their development. Sources allowed identifying 168 individuals who served as city or town burgomasters. Having collected data on them in more detail, the article explored this group regarding their age, nationality, education, professional activity and other features. On these grounds, the article focuses on changes in the trends along with peculiarities of performing the duties of a town burgomaster. This research is relevant for the cognition of the history of Lithuanian cities, towns and small towns, their governance and political life.

Keywords: small town; burgomaster; local governance; collective characteristics; Lithuania in 1918–1940.

Įvadas

Šiandieninėje Lietuvoje ir rajonų, ir miestų savivaldybių vadovus vadiname merais. Tačiau tarpukaryje šalies valsčiams vadovavo viršaičiai, o miestams – burmistrai. Būtent burmistrai pagrįstai laikytini tuometinių miestų (miestų savivaldybės

turėjusių gyvenviečių) ūkinio, socialinio ir kultūrinio vystymosi vedliais. Kokie gi buvo šie asmenys? Kuo jie pasižymėjo? Kiek apskritai jų buvo? Kaip kito burmistro *portretas* per Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečius? Šiems klausimams atsakyti ir skirta ši publikacija. Straipsnio tikslas – išanalizuoti ir pristatyti tarpukario Lietuvoje gyvavusios burmistro institucijos asmeninės sudėties ypatybes ir jų kaitą.

Stabtelkime ir pasvarstykime, kas tarpukario Lietuvoje miestelį skyrė nuo kaimo? Gal šaligatvis, gal paštas, gal sinagoga? O kuo miestelis skyrėsi nuo miesto? Formaliai, pagal anuometinę klasifikaciją, gyvenvietė, turėjusi miesto savivaldybę ir burmistrą, jau turėjo ir miesto statusą. Tačiau, mano nuomone, daugelį jų labiau tiktų vadinti miesteliais. Pavyzdžiui, Šakiai turėjo 2 000 gyventojų, mažiau nei Lazdijai ar Merkinė, tačiau pastarieji anuomet klasifikuoti miesteliais, o burmistrą turėję Šakiai – jau miestu¹. Ar pati savo burmistro kaip tokio būtis prisidėjo prie gyvenvietės miestiskumo? Diskutuotina. Šiuo trumpu ekskursu norima argumentuoti, kodėl miestelių ir miestelėnų tematikai skirtame rinkinyje kalbama apie gyvenvietes, kurios anuomet vadintos miestais. Galbūt miestą miestu daro ne vien skaičiai ar dydis, bet ir kiti veiksniai bei rodikliai, tarp jų ir pati vietos žmonių galvosena? Tikėtina, kad atidesnis žvilgsnis į tarpukario Lietuvos burmistrų visumą bus vertingas bandant pažinti to meto miest(eli)us ir jų gyventojus.

Lietuvos istoriografijoje esama įvairių publikacijų, pristatančių atskirų miestų burmistrų seką ir asmenybes, nušviečiančių jų gyvenimo ir tarnybos ėjimo faktus. Deja, jos apima tik mažesnę dalį anuometinių miestų vadovybės visumos. Iš jų, kaip išsamesni tyrimai, išskirtina Antano Seibučio straipsnis apie Biržų burmistrus, Artūro Narkevičiaus ir Vytauto Venckūno straipsnių ciklas apie Jonavos vadovus, Rimvydo Urbonavičiaus parengta Marijampolės burmistrų biografijų apžvalga². Apie kelis žymesnius burmistrus parašyta biografinių veikalų, tarp kurių esti ir svarių darbų, skirtų burmistrų tarnybinei problematikai³. Visgi stokojama mėginimų peržengti vienos gyvenvietės rėmus. Iki šio straipsnio autoriaus atlikto tyrimo⁴ Lietuvos burmistrų asmenybių visuma nebuvo tyrinėta, jų asmeninės ir tarnybinės charakteristikos, panašumai ir skirtumai neanalizuoti, veikiausiai net nebūta mėginimų visų jų identifikuoti.

1 1923 m. Šakiuose fiksuoti 2 044 gyventojai, Lazdijuose – 2 364, Merkinėje – 2 105. Žr. *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*, Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1925, p. 11, 266, 272.

2 A. Seibutis, 2008; V. Venckūnas *et al.*, 2015a; V. Venckūnas *et al.*, 2015b; R. Urbonavičius, 2023.

3 J. Sireika, 2011.

4 L. Nekrašas, 2016.

Šis straipsnis grįstas minėtu tyrimu, kuriuo mėginta nustatyti visus tarpukario Lietuvos (be Klaipėdos krašto) miestų burmistrus, išsiaiškinti jų pareigų ėjimo niuansus. Pavyko identifikuoti 168 burmistrus, o taikant prozopografinį metodą buvo parengtos išsamios burmistų biogramos⁵. Nors Klaipėdos krašte taip pat būta burmistro pareigybės, visgi ten veikė kita (autonominė ir savita) savivaldos sistema ir dėl to Klaipėdos krašto burmistrai į šį tyrimą neįtraukti. Taip pat į analizę neįtraukti laikinai burmistro pareigas ėję asmenys (esama pagrįstų išimčių). Tyrimo chronologija apima laikotarpį nuo lietuviškosios savivaldos kūrimosi pradžios 1918 m. lapkritį iki 1940 m. birželio 15 d. Permainos po pastarosios datos nebetirtos. Užtikrintai galima kalbėti apie etapą nuo visuotinių savivaldybių rinkimų 1920 m. pradžioje iki Lietuvos nepriklausomybės praradimo 1940 m. Dėl ankstyviausio savivaldos raidos etapo (iki 1920 m.) – daugiau keblumų. Nebūta biografinio faktoriaus, kurio atžvilgiu būtų pavykę surinkti duomenų apie kiekvieną asmenį. Pavyzdžiui, nustatytas 89 proc. identifikuotų burmistų amžius, surinkta žinių apie 79 proc. jų išsilavinimą. Manytina, kad surinkti duomenys yra pakankami išryškinti kertines šios grupės savybes ir tendencijas.

Rekonstruojant miestų vadovų seką (chronologiją) ir kaupiant apie juos biografinius duomenis, naudotasi archyvine dokumentika ir to meto periodine spauda. Pagrindinis tyrimo šaltinis – Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi tarpukario Lietuvos valstybės ir savivaldos institucijų dokumentai. Svarbios informacijos teikia Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento, savivaldybių veiklą kuravusių apskričių viršininkų, apskričių ir miestų savivaldybių fondų bylos. Reikšmingi Kauno ir Šiaulių miestų savivaldybių dokumentai prieinami atitinkamai Kauno regioniniame valstybės archyve ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Pagrindiniai ir svarbiausi nagrinėti dokumentai: miestų tarybų posėdžių protokolai, savivaldybių veiklos priežiūros bylos, tiek pačių savivaldybių, tiek jų veiklą kuravusių struktūrų pateiktos žinios apie savivaldybių tarnautojus, apdovanojimų lapai, pavienės burmistų tarnybinės bylos, kandidatų į savivaldybių tarybas sąrašai, šiųjų aprašymai, įvairūs tarnybiniai raportai, pranešimai, susirašinėjimai opiais klausimais, savivaldybių revizijų aktai ir t. t. Svarbių žinių apie šalies savivaldos sistemą, jos permainas, įvairiausių faktų apie pačius burmistrus, jų darbus ir pareigų ėjimo niuansus aptinkama tarpukario Lietuvos periodinėje spaudoje: *Vyriausybės žiniose*, savivaldybių veiklai skirtuose leidiniuose (*Savivaldybė*, *Sietynas*, *Savivaldybių balsas*), šalies dienraščiuose ir ypač regioninėje spaudoje (pavyzdžiui, laikrastyje *Suvalkietis*). Tik nedaugelis burmistų paliko savo atsiminimus, kurie, žinoma, vertingi.

5 Visos informacijos, kuria remiasi šis straipsnis, nėra galimybės čia pateikti. Su visų burmistų sąrašais, biogramomis ir išsamia tyrimo versija galima susipažinti minėtame Leono Nekrašo magistro darbe.

Pridurtina, kad šio straipsnio autoriaus žinias apie tarpukario Lietuvos savivaldą turtino ir svarbių kontekstinių detalių tyrimui teikė Lietuvos savivaldybių raidą ir sąrangą gvildenusių istorikų Romo Stačioko, Jono Sireikos ir Aistės Morkūnaitės-Lazauskienės darbai⁶.

Trumpai apie burmistrus Lietuvos miestų savivaldoje 1918–1940 m.

Pirmosios Lietuvos Respublikos savivaldos sistemoje (be Klaipėdos krašto) iš viso veikė 36 miestų savivaldybės⁷. Miesto savivaldybių sprendžiamieji organai buvo tarybos, vykdomieji – valdybos. Pastarųjų pirmininkai turėjo burmistro vardą. Nustatyta, kad burmistras buvo bent 170 skirtingų asmenų (iš jų 168 pavyko identifikuoti). Įsteigti miestų savivaldybes ir tvarkytis atskirai nuo aplinkinių kaimo vietovių galėjo gyvenvietės, turėjusios 3 000 ir daugiau gyventojų. Dauguma miestų savivaldybių veikė valsčiaus teisėmis, tačiau daugiau kaip 10 000 gyventojų turėjusių miestų savivaldybės veikė apskrities teisėmis ir šių nekontroliavo apskričių savivaldybės. Kartais įsteigti miesto savivaldybes pavykdavo ir mažiau (nei 3 000) gyventojų turėjusiems miesteliams. 1931 m. Vietos savivaldybės įstatymu buvo pertvarkyta Lietuvos savivaldos sistema ir įvesta nauja savivaldžių miestų klasifikacija: šie buvo suskirstyti į pirmos eilės – stambesnius – ir antros eilės – smulkesnius miestus⁸. Šiek tiek skyrėsi jų savarankiškumo specifika. Straipsnyje bus atkreiptas dėmesys į tam tikras didesnių ir mažesnių miestų burmistrų skirtybes.

Skirtingai nei šiandieninėje Lietuvoje, miestų savivaldybių vadovai tarpukarije niekada nebuvo renkami tiesiogiai, vietos miestelėnų balsais. Pagal 1919 m. Savivaldybių įstatymą, šiuos pareigūnus rinko miestų tarybos⁹. Nuo 1924 m. miestų valsčių teisėmis tarybos jau rinko tris kandidatus, iš kurių burmistrą paskirdavo apskričių viršininkai¹⁰. Nuo 1931 m. abiejų rangų miestų tarybos vėl rinko savo burmistrus, bet šiuos turėjo patvirtinti centrinės valdžios atstovai – vidaus reikalų ministras arba apskrities viršininkas. Nepatvirtinus burmistro, miesto taryba jį

6 R. Stačiokas, 1991a; R. Stačiokas, 1991b; J. Sireika, 1998; A. Morkūnaitė-Lazauskienė, 2007.

7 Miestų savivaldybes turėjo Alytus, Biržai, Jonava, Joniškis, Jurbarkas, Kalvarija, Kaunas, Kėdainiai, Kybartai, Kretinga, Kudirkos Naumiestis, Kupiškis, Marijampolė, Mažeikiai, Naujoji Vilnia, Palanga, Panevėžys, Plungė, Prienai, Radviliškis, Raseiniai, Rokiškis, Šakiai, Šeduva, Šiauliai, Švenčionėliai, Tauragė, Telšiai, Trakai, Ukmergė, Utena, Vilkaviškis, Vilnius, Virbalis, Zarasai ir Žagarė. Dalis šių savivaldybių įsteigė dar 1918 m., kai kurios – gerokai vėliau.

8 „Vietos savivaldybės įstatymas“, in: *Vyriausybės žinios*, 1931, nr. 356, p. 1–19.

9 „Savivaldybių įstatymas“, in: *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, nr. 14, p. 1–8.

10 „Savivaldybių reikalavimai“, in: *Savivaldybių balsas*, 1926, nr. 1, p. 6.

rinkdavo iš naujo. Burmistro nepatvirtinus antrąsyk, tarybų nuomonė šiuo klausimu nebeturėjo reikšmės – tokiu atveju burmistras būdavo paskiriamas. Juo galėjo paskirti ir visai pašalietį – su miestu nesusijusį, bet valdžiai parankų asmenį iš kitur. 1931–1940 m., centrinės valdžios institucijoms pakartotinai atmetus miestų tarybų išrinktus asmenis, Lietuvoje režimo buvo paskirti bent devyni burmistrai¹¹. Nuo 1931 m. centrinė valdžia turėjo mechanizmą, kaip kontroliuoti, kas eis burmistro pareigas. Ši kontrolė buvo svarbi, mat kartu buvo išplėsti burmistų įgaliojimai savivaldybių veikloje. Taigi burmistų vaidmuo savivaldybėse išaugo, bet jų savarankiškumo erdvė buvo ribota.

Lytis ir amžius

Visų pirma, svarbu pabrėžti, kad visiems tarpukario Lietuvoje burmistro pareigas ėjusiems asmenims buvo būdinga viena konkreti ir nekitusi bendrybė – visi jie buvo vyrai. Nors jokie Lietuvos įstatymai nedraudė moterims eiti šių pareigų, jų kandidatūros į šį postą nei siūlytos, nei svarstytos. Burmistras suvoktas kaip veiklus ūkvedys – pagal to meto visuomenės nuostatas šiose pareigose regėti tik vyrai. Anuometinėje Lietuvoje būta moterų seimūnių, būta ir savivaldybininkių, bet palyginti mažai. Bent 1921 m. savivaldybių rinkimų rezultatai rodo, kad moterų išrinkimas į miestų savivaldybes apskritai buvo netgi retesnis reiškinys nei jų dalyvavimas valsčių savivaldoje¹². Vis dėlto moterų nestigo savivaldybių techninio personalo gretose – tarnautojų pozicijos moterims buvo atviros, bet vadovaujamąsias užėmė vyrai¹³.

11 Tai Vladas Brazauskas (Radviliškis, 1932–1940), Zigmas Jakulis (Alytus, 1935–1940), Jonas Jurgilas (Tauragė, 1934–1940), Eduardas Misevičius (Jurbarkas, 1934–1940), Jonas Pajaujis (Kalvarija, 1931–1935), Petras Pečiulis (Žagarė, 1940), Antanas Sajeta (Vilkaviškis, 1931–1940), Bronius Užemeckas (Žagarė, 1934–1938), Mamertas Žilinskas (Alytus, 1931–1934).

12 1921 m. į valsčių ir miestų tarybas iš viso buvo išrinkti 6 454 nariai, iš jų 78 moterys. Nors 1921 m. jų išrinkta beveik triskart daugiau nei per ankstesnius rinkimus (D. Blažytė-Baužienė, 2013, p. 545), jos sudarė tik apie 1,2 proc. išrinktųjų savivaldybininkių. Tais metais iš 481 į miestų tarybas išrinkto atstovo tebuvo keturios moterys (po vieną Kybartų, Mažeikių, Panevėžio ir Šiaulių tarybose) – tik apie 0,83 proc. miestų tarybų narių. Be to, nė viena moteris neišrinkta į miestų valdybas. Apskaičiuota pagal: Lietuvos apskričių, valsčių ir miestų savivaldybių tarybų ir valdybų sudėties 1921–1924 m. žinios, 1921, in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), f. 379, ap. 2, b. 513, l. 1–13; b. 528, l. 16–33.

13 Moterys daug kur dirbo miestų savivaldybių raštininkėmis. Savivaldybių veiklai raštingi ir išsilavinę specialistai buvo svarbūs, jų darbas vertintas. Štai 1921 m. Kupiškio miesto savivaldybės raštininkė Konstancija Greimienė gaudavo 800 auks. algą – daugiau už patį burmistą Liudviką Narkevičių, gaudavusį 600 auks. atlygį. Raštininkė burmistą gerokai pranoko savo išsilavinimu. Kupiškio m. tarybos ir valdybos tarnautojų sąrašas, 1921, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 526, l. 16.

XX a. 3 ir 4 deš. tarp Lietuvos burmistų vyravo asmenys, gimę XIX a. 9 ir 10 deš. Taigi gausiausios burmistų amžiaus grupės nariai buvo asmenys, užaugę lietuvių tautinio atgimimo metais, XX a. pirmųjų dešimtmečių negandas ir Pirmąją pasaulinį karą išgyvenę bei Lietuvos nepriklausomybę sutikę būdami dar jauni žmonės. Apskritai 1918–1940 m. Lietuvos burmistrais buvo asmenys, gimę šešiais skirtingais dešimtmečiais (1 lentelė). Labai tikėtina, kad anksčiausiai gimęs asmuo, tarpukario Lietuvoje ėjęs burmistro pareigas, gimė 1852 m. – tai Vladislavas Markevičius, Jonavos vadovas 1921–1924 m.¹⁴ Vėliausiai gimęs burmistras pasaulį išvydo 1907 m. – tai buvo Petras Pečiulis, 1940 m. pradžioje paskirtas Žagarės vadovu, lig tol buvęs pradinių klasių mokytoju¹⁵. Anksčiausiai gimusio ir vėliausiai gimusio tarpukario Lietuvos burmistų gimimo datas skyrė apie 55 metai.

1 lentelė. Identifikuotų burmistų sudėtis pagal gimimo metus
(sud. L. Nekrašas)

Gimimo metai	Identifikuoti burmistrai
1852–1859 m.	10
1860–1869 m.	12
1870–1879 m.	23
1880–1889 m.	41
1890–1899 m.	53
1900–1907 m.	10
Nenustatyta	19
Iš viso	168

Vidutinis asmens amžius tampant burmistru buvo apie 42 metai. Ilgainiui burmistų visumos amžiaus vidurkis kiek augo, paskirų burmistų amžius mažiau įvairavo. Tai lėmė ir amžiaus cenzo įvedimas bei progresija: 1919 m. Savivaldybių įstatymu įvestas 24 metų minimalaus amžiaus normatyvas, 1931 m. įstatymu jis padidintas iki 30 metų. Dėsninga, kad pats jauniausias burmistras pareigas ėjo dar pačioje Lietuvos nepriklausomybės pradžioje (iki cenzo įvesties) – tai buvo 21 metų studentas Andrius Matulevičius, pirmasis Vilkaviškio miesto savivaldybės vadovas 1918–1919 m. Nors šis asmuo buvo jauniausias iš visų tuometinių Vilkaviškio savivaldybininkų, veikiausiai jis buvo labiausiai išsilavinęs iš jų (prieš tai

14 V. Venckūnas *et al.*, 2015b, nr. 10, p. 6.

15 Žagarės burmistro Petro Pečiulio tarnybinis žinių lapas, 1940, in: LCVA, f. 412, ap. 5, b. 1578, l. 75.

studijavo Maskvos universitete)¹⁶. Nepriklausomybės pabaigoje (1940 m. birželio 15 d.) vidutinis burmistrų amžius buvo apie 46 metai¹⁷.

Nors retkarčiais senatvė ir tapdavo burmistrų atsistatydinimo veiksnium¹⁸, nepastebėta, kad ji būtų tapusi išties svariu faktoriumi ar argumentu užkirsti žmogui kelią eiti šias pareigas (maksimalaus amžiaus cenzos nebūta). Kurioziška, kad kai 1933 m. Palangos miesto taryba išsirinko burmistrą ir jo padėjėją, išrinktasis vice-burmistras Liudas Vaineikis, ėjęs 64-uosius metus, nebuvo patvirtintas būtent dėl savo (neva) senyvo amžiaus, tačiau išrinktasis burmistras Jonas Šliūpas, tuo metu turėjęs 71-us, patvirtintas¹⁹. Autoritetingasis Šliūpas (Palangos burmistras 1933–1934 ir 1938–1939 m.) apskritai buvo vyriausias iš visų tarpukario Lietuvos miestų savivaldybių vadovų: 1939 m. vasarą jis iš savo pareigų pasitraukė būdamas 78-erių.

Tautybė ir tikėjimas

Šalies miestai ir miesteliai buvo daugiataučiai ir daugiakultūriai: nors tarp burmistrų vyravo lietuviai, sudarę kiek daugiau nei keturis penktadalius visų šias pareigas ėjusių asmenų, Lietuva turėjo ir svarų dėmenį kitų tautybių burmistrų. Tarp jų buvo bent devyni žydai²⁰ (1 il.). Taip pat šias pareigas ėjo bent aštuoni lenkai²¹, šeši vokiečiai²², du latviai²³ ir rusas²⁴. 1931 m. šiai įvairovei atėjo galas. Tais metais

16 Vilkaviškio apskr. valsčių ir miestų valdybų narių sąrašas, 1919-01-14, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 38, l. 6.

17 Apskaičiuota be Šakių, Švenčionių ir Telšių burmistrų duomenų. Jurbarko ir Kauno miesto savivaldybės tuo metu (nuolatinių) burmistrų neturėjo.

18 Jonavos burmistro Juozo Kauno atsistatydinimo pareiškimas, 1935-03-07, in: LCVA, f. 402, ap. 2, b. 175, l. 21.

19 V. Vareikis, 1999, p. 281–282.

20 Tai Aronas Lešinas (Kupiškis, 1920–1921), Boruchas Goldvaseris (Plungė, 1920 ir 1921–1930), Hiršas Braudė (Plungė, 1920–1921), Izraelis Zametas (Rokiškis, 1921), Simonas Valovickis (Šakiai, 1920–1921), Judelis Altfeldas (Šakiai, apie 1923–1927), Motelis Feinzilberis (Šakiai, 1929–1931), Joselis Šereševskis (Tauragė, 1923) ir Abromas Žuratas (Utena, 1927–1931).

21 Tai Konstantinas Balukevičius (Alytus, 1919–1921 ir 1922–1925), Jonas Radkevičius (Kalvarija, 1923–1924), Zigmas Skirgaila (Kudirkos Naumiestis, 1928–1940), Aleksandras Vitartas (Panevėžys, 1918–1919), Teodoras Liudkevičius (Panevėžys, 1919), Eduardas Radavičius (Raseiniai, apie 1923–1924), Liudvikas Abramavičius (Telšiai, 1924–1926) ir Juozas Radvilavičius (Ukmergė, 1919).

22 Tai Eduardas Feiferis (Kalvarija, 1921–1923), Leopoldas Grėgeris (Tauragė, 1920–1921, 1922–1923 ir 1923), Lui Grėgeris (Tauragė, 1921–1922), Oskaras Goeldneris (Telšiai, 1920), Aleksandras Tornau (Telšiai, 1926–1927) ir Gustavas Preisas (Virbalis, 1923–1931).

23 Tai Rudolfas Breichmanas (Kėdainiai, 1921–1924) ir Krisius Vagneris (Biržai, 1931–1935).

24 Tai Aristarchas Jefremovas (Jonava, 1924–1926).

1 il. Utenos burmistras Abromas Žuratas (1927–1931), XX a. 3–4 deš.

Fot. nežinomas / Yad Vashem Photo Archive, 503/10611 (181AO9)

perrinktos dar ikiautoritariniu periodu išrinktos miestų savivaldybės, reformuota savivaldos sistema. Po šių lūžinių metų burmistro institucija buvo beveik universaliai lituanizuota. Tai toli gražu nebuvo atsitiktinumas, tai buvo centrinės valdžios preferencija – režimo politika. Tokį teiginį pagrindžia bendra statistinių duomenų, kontekstinės informacijos, kitataučių burmistų nepatvirtinimo atvejų ir slaptų centrinės valdžios pareigūnų susirašinėjimų bei jų sudarytų savivaldybininkų charakteristikų analizė. Tautininkų režimas užtikrino, kad burmistrais nuo šiol iš esmės būtų vien lietuviai. Po 1931 m. rinkimų ir iki pat nepriklausomybės praradimo Lietuvoje (išskyrus 1939 m. prisijungtos Vilniaus srities miestus²⁵) burmistrais tebuvo du (labai tikėtini) kitataučiai – latviu kai kur įvardytas Biržų burmistras Krisius Vagneris (1931–1935 m.) ir policijos charakteristikoje lenku

25 Laikiniai eiti į Lietuvos savivaldos sistemą įjungiamų Vilniaus srities miestų burmistų pareigas, visų pirma, buvo paskirti vietos reikaluose patirties turėję vietiniai – tai labai specifinių aplinkybių nulemtas pasirinkimas.

apibrėžtas Kudirkos Naumiesčio savivaldybės vadovas Zigmas Skirgaila (1928–1940 m.)²⁶. Abu jie oficialiai save identifikuodavo lietuviais. Žydams, net ir miestų tarybose su jų dauguma, burmistrų pozicija tapo nebe prieinama. Nusistovėjo nerašytas kompromisas – žydai gaudavo viceburmistro vietą.

Tarpukario Lietuvoje dėl kitataučių miestų savivaldybių vadovų kartais kildavo trincų, prieš kitataučius nukreipta retorika eskaluota jų politinių varžovų. Net ir lietuviui politikui ryškesni ryšiai su mažumomis ar priekaištas, kad jis išrinktas šiųjų balsais, galėjo pakenkti²⁷. Pridurtina, kad dėl lietuvių kalbos nemokėjimo su tarnyba turėjo atsisveikinti pora lenkakalbių ir vienintelis burmistro pareigas ėjęs rusas²⁸.

Tarpukario Lietuvos miestų savivaldybių vadovais buvo bent penkių skirtingų konfesijų atstovai. Be absoliučiai vyravusių Romos katalikų, burmistrų gretose buvo ir devyni judėjai (žydai), aštuoni liuteronai (vokiečiai, lietuviai, latviai), bent vienas evangelikas reformatas (lietuvis) bei vienas sentikis (rusas). Tarp burmistrų būta ir itin aktyviai į religinį gyvenimą įsitraukusių asmenų (ir netgi dvasininkų!), bet būta ir atvirai netikinčių, religiją kritikavusių laisvamanių. Tai rodytų, kad vien asmens išpažinta konfesija ar nusistatymas religijos atžvilgiu nebuvo reikšmingi veiksniai jo galimybėms užimti burmistro poziciją. Pastabų apie tikėjimą stygius konfidencialiose apskričių viršininkų sudarytose savivaldybininkų charakteristikose irgi rodo, kad tikybinio aspekto centrinės valdžios pareigūnai veikiau neaktualizavo.

Išsilavinimas ir profesijos

Apskritai išsilavinimo lygis buvo ilgainiui progresavusi burmistrų grupės savybė. Maždaug dešimtadalis šių pareigūnų buvo savamoksliai, nebaigę nė pradinės

26 Naumiesčio policijos nuovados viršininko žinios apie saviv. tarnautojus, 1936, in: LCVA, f. 411, ap. 2, b. 13, l. 81.

27 Pvz., Alytaus miesto taryba 1931 m. net du syk burmistru išrinko iki tol šešerius metus šias pareigas ėjusį lietuvių Eduardą Neverauską, jis abukart nebuvo patvirtintas. Slapti Alytaus apskrities viršininko raportai atskleidžia jo atmetimą grindusius veiksniai: E. Neverauskas (be apskrities viršininko išreikštų kaltinimų dėl jo moralinių ydų ir politinės pozicijos bei tariamo polinkio išgerti) labiausiai – itin ekstensyviai – kritikuotas dėl glaudžių ryšių su vietos žydais ir lenkais bei tariamo šių grupių protegavimo, jam prikištas ir lenkų kalbos vartojimas savuose namuose. Alytaus apskr. viršininko raštas Savivaldybių departamentui, 1931-06-10, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 2290, l. 38; Alytaus apskr. viršininko raštas Savivaldybių departamentui, 1931-07-04, in: LCVA, f. 379, ap. 1, b. 119, l. 47.

28 V. Venckūnas *et al.*, 2015b, nr. 11, p. 6; Savivaldybių departamento raštas Kauno apskr. viršininkui, 1925-12-17, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1185, l. 191; Kauno apskr. viršininko raštas Savivaldybių departamentui, 1926-04-29, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1355, l. 12.

mokyklos. Pastarieji vadovavo tik smulkesniems, žemesnio rango miestams. Gal čia ir bus viena iš apčiuopiamų skirčių tarp miestelio ir miesto? Visgi tai – grynai pirmojo miestų savivaldos dešimtmečio reiškinys, nuo 1931 m. tokių burmistrų nebebūta. Norint palyginti pasakytina, kad net ir 1934 m. apie 17 proc. (44 iš 256) Lietuvos viršaičių nebuvo baigę nė pradžios mokslo: o va štai čia – skirtumas tarp miesto ir kaimo (!)²⁹. Tarp burmistrų gausiausią grupę sudarė baigusieji daugiau nei pradžios mokyklą, bet nebaigę visos gimnazijos. Taip pat gausi buvo baigusiųjų vos pradžios mokyklą grupė. Kita vertus, Lietuva turėjo ir bent 25 burmistrus, įgijusius aukštąjį išsilavinimą – tai buvo labai galvoti vyrai, baigę Sankt Peterburgo, Tartu, Maskvos, Kyjivo universitetus. Dalies būsimų burmistrų studijas nutraukė Pirmasis pasaulinis karas. Įgijusieji aukštąjį išsilavinimą dažniau tapdavo didesnių miestų vadovais. Kartu paėmus, iš visų 12 Kauno ir Šiaulių burmistrų net devyni turėjo aukštąjį išsilavinimą.

Pagal profesiją gausiausią grupę burmistrų gretose sudarė buvę valdininkai, įvairių valdžios įstaigų tarnautojai. Taip pat ganėtinai nemažą burmistrų dalį sudarė mokytojai. Šios profesijos žymėjo ir išsilavinimą, ir autoritetą, tai suprantama. Įdomiau tai, kad beveik penktadalis visų burmistrų, apie kurių veiklą rasta duomenų, buvo ūkininkai³⁰. Manytina, kad tai labai daug pasako apie tuometinius „miestus“. Vištų ir žąsų klegesys, galvijų baubimas ir karvių „tortai“ veikliausiai tebebuvo dažna daugelio to meto miestų panoramos dalis, tad ir burmistrai ūkininkai ten visai derėjo. Kai kurių mažesnių miestų (juos natūraliai maga vadinti miesteliais) vadovų pozicijose ūkininkai vyravo: pavyzdžiui, visi tarpukario Šeduvos burmistrai buvo aktyvūs ūkininkai (2 il.).

Tarp burmistrų buvo ir nemažai teisininkų, būta ir medicinos daktarų, du katalikų kunigai³¹, bent septyni vaistininkai. Vėlgi, pastarųjų svarba paaiškintina jų išsilavinimu ir, tikėtina, nuolatinais kontaktais bei patarimais įgytu miestelėnų palankumu: logika sufleruoja, kad žmogui natūralu linkti pasitikėti asmeniu, su kuriuo tenka kalbėtis ir konsultuotis savo paties sveikatos klausimais. 2023 m. per Vilniaus rotušėje vykusį monografijos apie burmistrą Konstantiną Stašį (vaistininką!) pristatymą istorikė Vilma Bukaitė išreiškė mintį, kad svarbus vaistininkų (provizorių)

29 Apskaičiuota pagal: „Savivaldybių tarnautojai“, in: *Savivaldybė*, 1934, nr. 4, p. 22.

30 Tikėtina, kad šioje institucijoje ūkininkų dalis galėjo būti dar didesnė, nes tokiais atvejais, kai ūkininkystė nebuvo ekskliuzyvi ar pirmaeilė savivaldybininko ligtolinės veiklos sritis, lakoniškuose savivaldybių narių sąrašuose tai galėjo ir nebūti nurodyta.

31 Tai pirmasis Žagarės miesto savivaldybės vadovas Vincentas Jarulaitis (1919) ir paskutinis Jonas burmistras Petras Vaitiekūnas (1937–1940). Abu šias pareigas derino su vietos klebono darbu.

2 il. Šėduva, 1919 m.

Fot. nežinomas / Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto archyvo Broniaus Kvickio kolekcija, F.1.Ap.1-9 B.6687-1015-25

vaidmuo Lietuvos valstybės statyboje ir raidoje dar laukia savo atskleidimo – mano nuomone, istorikė ištis užčiuopė šį tą reikšmingo.

Tarp burmistrų buvo bent 11 prekybininkų bei nemažai amatininkų, tarp pastarųjų bent trys siuvėjai, trys dailidės, du kurpiei, netgi rimorius (arklio pakinktų meistras) ir garborius (kailiadirbys)³². Amatininkai tapdavo tik miestų valsčiaus teisėmis (mažesniųjų miestų) vadovais, jų išrinkimas buvo ankstyvosios savivaldos raidos realija, ilgainiui jų neliko. Apskritai, burmistrų profesinė įvairovė ilgainiui susiaurėjo: valdiškam darbui mažiau tinkamus asmenis keitė kvalifikuotesni pareigūnai, be to, po autoritarinių pertvarkų tarp burmistrų itin pagausėjo karininkų.

Laikotarpyje iki 1931 m. burmistrų rinkimų vos keturi karininkai Lietuvoje ėjo burmistro pareigas, o laikotarpyje po šių rinkimų – net 16 (jie sudarė daugiau

32 Vienu įvairialypiškiausių burmistrų amatininkų laikytinas Mažeikių miesto savivaldybės vadovas Jonas Motuzas (1920 ir 1921–1924). Šis talentingas buvęs knygnešys buvo ne tik liaudies drožinių meistras, bet ir juvelyras, uždarbiavęs iš žiedų gamybos, taip pat dailininkas ir profesionalus fotografas. J. Laurinavičius, 1976, p. 3; V. Ramanauskas, 2004, p. 7.

nei ketvirtadalį visų burmistų, ėjusių pareigas 1931–1940 m.). Karininkų pozicijų sustiprėjimas burmistro institucijoje buvo centrinės valdžios pasirinkimas ir tai laikytina duokle šiai elitinei visuomenės grupei. Karininkija (bei kariuomenė) buvo viena pagrindinių autoritarinio režimo atramų, įgalinusi jo įsitvirtinimą³³. Režimo nuolaidumą karininkijai patvirtina tai, kad 1934 m. antros eilės miestų burmistų rinkimų metu, praėjus vos keliems mėnesiams po prieš vyriausybę nukreipto nepavykusio 1934 m. birželio 7 d. voldemarininkų pučo, burmistrais buvo patvirtinti (o bent vienas jų į šią poziciją netgi paskirtas) trys šiame puče dalyvavę buvę karininkai (jų laipsniai jau buvo atimti) – Juozas Pečiukaitis (Šakiai), Stasys Puodžius (Zarasai) ir Bronius Užemeckas (Žagarė). Anot Lietuvos kariuomenės tyrinėtojo Jono Vaičėnonio, po šio pučo valstybės vadovybė siekė išlaikyti ryšį ir su prasikaltusiais karininkais, šiais pasirūpinti, suteikti darbo. Bausmių karininkams dovanojimas buvo režimo taktika, siekiant švelninti karininkijos nepasitenkinimą³⁴. Šių perversmininkų tvirtinimą burmistro pareigoms galima būtų laikyti susitaikymo su karininkija gestu, siekiu vėl pelnyti jos dalies lojalumą.

Partinė priklausomybė

Iki 4 deš. didžiausią identifikuotų burmistų grupę sudarė nepartiniai savivaldybininkai (tada vadinti „bepartyviais“), bet būta ir nemažai krikščionių demokratų, valstiečių liaudininkų, socialdemokratų, taip pat ir priklausiusių smulkesnėms, tautinių mažumų politinėms organizacijoms. Nepartinių burmistų gausa buvo, visų pirma, bendro šio etapo miestų savivaldybininkų politinio pasiskirstymo atspindys. Pavyzdžiui, iš 1921–1924 m. kadencijai išrinktų visų savivaldžių Lietuvos miestų tarybų narių apie 44 proc. sudarė nepartiniai atstovai³⁵. 3 deš. pirmosios pusės spaudoje nepartinių atstovų šalies savivaldybėse gausa aiškinta „[...] mūsų mažų politiniu išsilavinimu“³⁶. Kita vertus, nepartinio asmens tapimas burmistru neretai galėjo būti ir kompromiso tarp įvairių politinių grupių miestų tarybose išraiška. Po 1931 m. pertvarkos burmistų gretose įsivyravo tautininkai³⁷, sudarę daugiau nei pusę visų šio etapo (1931–1940 m.)

33 J. Vaičėnonis, 2003, p. 7.

34 *Ibid.*, p. 77, 81.

35 Apskaičiuota pagal: Lietuvos apskričių, valsčių ir miestų savivaldybių tarybų ir valdybų sudėties 1921–1924 m. žinios, 1921, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 513, l. 1–13; b. 528, l. 16–33.

36 „Savivaldybių sudėtis“, in: *Sietynas*, 1922, nr. 1, p. 16.

37 Turimomis žiniomis, 1931 m. savivaldybių rinkimų išvakarėse tik 7 iš 29 tuometinių Lietuvos burmistų priklausė Lietuvių tautininkų sąjungai (LTS). Po šių, pirmųjų tautininkų režimo su-

burmistrų, bei režimui lojalūs nepartiniai³⁸. Iš devynių šiuo laikotarpiu režimo paskirtų burmistrų, centrinės valdžios pareigūnams atmetus miestų tarybų į šias pozicijas išrinktus asmenis, bent šeši buvo tautininkai. Be to, nemažai asmenų, kurie buvo patvirtinti burmistrais būdami nepartiniai, tarnybos metu patapdavo Lietuvos tautininkų sąjungos nariais.

Atlyginimas

Tarpukariu mokytojo mėnesinė alga galėjo siekti iki 500 litų, Respublikos Prezidento – dešimt sykių daugiau, darbininkas uždirbo apie 150 litų per mėnesį, o kiekgi gaudavo burmistrai? Vertėtų pabrėžti, kad burmistro atlyginimas anuomet nebuvo unifikuotas dydis – skirtingų miestų savivaldybių vadovai už savo tarnybą gaudavo skirtingą atlygį. Šis priklausė, visų pirma, nuo kiekvienos savivaldybės finansinio pajėgumo (įtakos turėjo ir kitos aplinkybės)³⁹. Sąžiningumo dėlei dėl burmistro atlyginimo miesto taryba balsuodavo prieš rinkdama patį burmistrą, vėliau algą taryba galėjo didinti, bet negalėjo mažinti. Po 1931 m. pertvarkos atlyginimo minimumą kiekvienam miestui nustatydavo centrinė valdžia.

Nuostabos nekelia faktas, kad didžiausią algą gaudavo laikinosios sostinės – Kauno – vadovai. 1938 m. Kauno burmistro alga siekė 2 500 litų⁴⁰ (tokio dydžio atlyginimą šio miesto vadovai gaudavo jau nuo 1931 m.⁴¹). Kitoje spektro pusėje pačiu mažiausiu atlyginimu išsiskyrė Šeduva. 1939 m. šio miestuko burmistro mė-

rengtų, miestų savivaldos rinkimų, nors LTS nariai nė vienoje miesto taryboje neįgijo daugumos (Kriminalinės policijos žinios apie išrinktų miestų tarybų sudėtį, 1931-06-20, in: LCVA, f. 379, ap. 1, b. 119, l. 18), naujai suformuotose savivaldybėse bent 17 (iš 29) burmistrų buvo tautininkai. Tai parodo režimo sukonstruotų kontrolės įrankių efektyvumą.

38 Iš 61 burmistro, ėjusio pareigas tarp 1931 m. rinkimų ir nepriklausomybės netekties 1940 m., bent 34 buvo tautininkai (į šią grupę įtraukiant ir tuos, kurie pradėjo eiti pareigas būdami nepartiniai, tačiau tarnybos metu tapo LTS nariais).

39 Burmistrų atlyginimai ne visada koreliavo su miestų hierarchiniu suskirstymu. Pvz., 1931 m. pirmojoje pusėje už Ukmergės (miesto apskrities teisėmis) burmistrą, gaudavusį 500 litų atlyginimą, daugiau gaudavo smulkesnių miestų (miestų valsčiaus teisėmis) – Vilkaviškio (550 litų) ir Kybartų (580 litų) – burmistrai (Lietuvos miestų burmistrų atlyginimų lentelė, in: *Savivaldybė*, 1931, nr. 5 (96), p. 28). Po 1931 m. pertvarkų, centrinei valdžiai pradėjus labiau kontroliuoti atlyginimus, pirmaeilį miestų burmistrų mėnesinė alga visuotinai ėmė lenkti antraeilį miestų burmistrų algą.

40 Atlyginimų pirmaeilį miestų burmistrams sąrašas, 1938, in: LCVA, f. 379, ap. 3, b. 33, l. 77.

41 Kauno m. tarybos posėdžio protokolas, 1931-07-02, in: Kauno regioninis valstybės archyvas, f. 219, ap. 1, b. 750, l. 102–103.

nesinis atlyginimas tebuvo 200 litų⁴². Kai daugelyje kitų savivaldybių atlyginimai turėjo tendenciją ilgainiui didėti, Šeduvoje burmistro alga nekito net nuo 1924 m.⁴³ Šiaip daugelis antros eilės, mažesnių miestų vadovų 4 deš. gaudavo bent 400 litų ir daugiau. Burmistro alga veikiau nebuvo būdas praturtėti⁴⁴. Nestigo atvejų, kai dar nebaigę kadencijos kai kurie pareigūnai atsisakydavo posto dėl parankesnių – gydytojo, advokato ar panašių – darbo alternatyvų.

Pareigų ėjimo tendencijos... ir klystkeliai

Pažymėtina, kad mažesniuose, žemesnio rango miestuose burmistrai kito kiek dažniau nei aukštesnio rango miestuose. Kai kur jie kito itin dažnai. Štai Kėdainiai 1920–1940 m. turėjo net 10 burmistų, Tauragė – aštuonis. 4 deš. (po miesto savivaldybių pertvarkos) burmistų kaita sumažėjo (prie to prisidėjo ir jų kadencijų prailginimas⁴⁵). Dažnesnė miestų burmistų kaita 3 deš. aiškintina įvairių savivaldybių politiniu nestabilumu, savivaldybininkų politinės brandos ir gebėjimo susitarti stoka, menku tam tikrų burmistų autoritetu bei dalies jų savitvarkos stoka. Kita vertus, kyla klausimas, ar tarpukario Lietuvoje turėjome, atrodytų, nepajudinamų miestų „karaliukų“? Suskaičiuoti anuomet keliolika metų šią poziciją užėmusius burmistrus, regis, pakaktų vienos rankos pirštų (2 lentelė). Ilgiausiai burmistro pareigas Lietuvoje ėjęs asmuo buvo Julijonas Malevičius – Rokiškio miesto savivaldybės vadovas nuo 1921 iki 1940 m. Jo tarnyba iki sovietų okupacijos tęsėsi 18 metų ir 11 mėnesių. Tokį įspūdingą „ilgaamžiškumą“ galima paaiškinti šio savivaldybininko įgytais autoritetu ir populiarumu tarp vietos miestelėnų bei gebėjimu politiškai persiorientuoti, prisitaikyti prie kintančių politinių sąlygų. 3 deš. šis burmistras buvo žinomas kaip

42 Šeduvos m. tarybos posėdžio protokolo ištrauka, 1939-05-09, in: LCVA, f. 404, ap. 1, b. 946, l. 54.

43 Šeduvos m. tarybos posėdžio protokolo ištrauka, 1924-10-11, in: LCVA, f. 404, ap. 1, b. 162, l. 30.

44 Visgi kai kuriems asmenims deramas uždarbis buvo kartinė jų tarnybos burmistrais sąlyga. Štai 1940 m. paskyrimui į Žagarės burmistrus Šiaulių apskrities viršininko proteguotas Petras Pečiulis šias pareigas sutiko eiti tik su sąlyga, kad Žagarės burmistro alga bus pakelta iki 380 litų, mat, dirbdamas mokytoju, jis gaudavo didesnį atlyginimą už šiam postui numatytą algą (neaišku, koks buvo numatytojo atlyginimo dydis, bet ankstesnis Žagarės burmistras gaudavo 350 litų algą). Vidaus reikalų ministras į situaciją atsižvelgė, nustatydamas naują atlyginimo minimumą, ir Pečiulis sutiko eiti Žagarės burmistro pareigas. Šiaulių apskr. viršininko raštas Savivaldybių departamentui, 1940-02-08, in: LCVA, f. 412, ap. 5, b. 1578, l. 62; Vidaus reikalų ministro nutarimas, 1940-02-21, in: *Ibid.*, l. 61.

45 Nuo 1931 m. pirmaeilių, o nuo 1934 m. ir antraeilių miestų burmistrams numatyta net septynerių metų kadencija. „Vietos savivaldybės įstatymas“, in: *Vyriausybės žinios*, 1931, nr. 356, p. 15–16; „Vietos savivaldybės įstatymo pakeitimas“, in: *Vyriausybės žinios*, 1934, nr. 458, p. 3.

3 il. Rokiškio burmistras Julijonas Malevičius (antras iš dešinės) – ilgiausiai burmistro pareigas ėjęs asmuo Lietuvoje (1921–1940), XX a. 4 deš.

Fot. nežinomas / Rokiškio krašto muziejus, RKM F 8138

valstiečių liaudininkų simpatikas, 1931 m. rinkimų išvakarėse jis jau laikytas politiškai pasyviu, kas iš dalies grindė apskrities viršininko sprendimą jo perrinkimą patvirtinti, o 1934 m. jis perrinktas jau patapęs tautininku⁴⁶. Štai toks jis – tikras miestuko „šefo“ archetipas (3 il.).

2 lentelė. Ilgiausiai burmistro pareigas ėję asmenys (sud. L. Nekrašas)

Burmistras	Miestas	Tarnybos metai
Julijonas Malevičius (g. 1883)	Rokiškis	1921–1940 m.
Tadas Chodakauskas (g. 1889)	Panevėžys	1924–1940 m.
Vladas Navickas (g. 1890)	Virbalis	1918–1923 ir 1931–1940 m.
Adolfas Juodka (g. 1897)	Raseiniai	1927–1940 m.
Zigmas Skirgaila (g. 1882)	Kudirkos Naumiestis	1928–1940 m.

46 Rokiškio apskr. viršininko raštas Savivaldybių departamentui, 1934-11-22, in: LCVA, f. 379, ap. 3, b. 20, l. 206.

Visgi burmistro institucijai labiau buvo būdingas nestabilumas. Daugiau nei pusė pradėtų eiti burmistų kadencijų nesibaigė natūraliai (tai yra burmistrai ištarnavus visą kadenciją), į šį skaičiavimą nė neįtraukiant Lietuvos okupacijos nutrauktų kadencijų⁴⁷. Atsistatydinimai ir nušalinimai buvo dažnas reiškinys, visgi dažnesnis pirmuoju savivaldybių raidos dešimtmėčiu (etapu po 1931 m. savivaldos pertvarkos burmistų nušalinimo atvejų gerokai sumažėjo). Kai kurių burmistų atsistatydinimą lėmė jų nesutarimai su miestų tarybomis, kitų – asmeniniai veiksniai, netgi pakrikę nervai⁴⁸. Didžioji dalis nušalintų miestų savivaldybių vadovų nušalinti dėl įvairių tarnybinių prasižengimų, neretai po savivaldybių revizorių atskleistų miestelėnų pinigų iššvaistymų. Panašių atvejų nestigo⁴⁹, tačiau turbūt nuostolingiausias buvo Palangos burmistras Vladas Kraujelis. 1936 m. išaiškėjo, kad jis „prakozirio“ 35 000 litų, priklausiusių Palangos savivaldybei⁵⁰. Burmistras nuteistas ketveriais metais sunkių darbų kalėjimo, į laisvę paleistas atlikęs pusę bausmės⁵¹.

Daliai burmistų koją kišo dažnas girtavimas, liežuvio nevaldymas. Pavyzdžiui, 1930 m. revizoriams tikrinant Kėdainių miesto savivaldybę, suirzęs burmistras Jonas Bagdaničius revizorius iškeikė tiek savivaldybės įstaigoje, tiek vieną jų vakare sutikęs miesto valgykloje. Tąkart, revizoriaus teigimu, girtas burmistras jį tiesiog „apiplė“ necenzūrinių žodžių lavina („žulike, razbaininke“, „tu revizoriau rupužė“), be to, grasino nedovanosias⁵². Alkoholio įaudrintas tulžingas burmistro būdas ir nepateisinama elgsena (veikia labiau nei kas kita) lėmė jo tarnybos baigtį⁵³. Kai kurie miestų vadovai nevaldė kumščių. Štai 1922 m. posėdžio metu įpykęs Šiaulių

47 Išnagrinėtas laikotarpis nuo 1920 m. pradžioje vykusių pirmųjų visuotinių unifikuotų savivaldybių rinkimų (rengtų pagal 1919 m. Savivaldybių įstatymą).

48 Štai Virbalio vadovas Vladas Navickas (1918–1923 ir 1931–1940) trumpučiuose savo atsiminimuose atskleidė, kad 1923 m. iš pareigų atsistatydino pasitaręs su gydytoju – „pašlijus sveikatai“: „[...] nuvargintas įvairių pergyvenimų, persekiojimų, grasinimų ir darbo, susijusio su to laiko atgimimu ir valdymu“. Antrąsyk šio miesto burmistru jis tapo, jo paties žodžiais, jau „pagydęs savo suirusius nervus“. V. Navickas, 1933, p. 6.

49 Pvz., 1929 m. revizoriai vykdė Šakių miesto savivaldybės „darbuotės“ patikrinimą: dėl netinkamų ir neapskaitytų finansinių operacijų Šakių burmistras A. Šmidtas Šakių apskrities viršininko buvo įpareigotas „prašalinti“ nustatytus „netobulumus“. Po kelių dienų apskrities viršininkas sužinojo, kad burmistras dingo. Nustatyta, kad prieš savo mįslingą pradingimą Šmidtas iš savivaldybės pasisavino 2 000 litų. Visgi jis buvo surastas: Šmidtas buvo sulaukytas, bandydamas pereiti administracinę liniją (pasienyje su Lenkija). Šakių apskr. valdybos raštas Savivaldybių departamentui, 1929-10-02, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 2087, l. 16.

50 J. Sireika, 2011, p. 45.

51 „Paleido iš kalėjimo buvusį Palangos burmistą“, in: *Lietuvos žinios*, 1938, nr. 189 (5755), p. 7.

52 Revizoriaus Vinco Norkaičio pranešimas Savivaldybių departamentui, 1930-07-16, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 2103, l. 131.

53 Kėdainių apskr. viršininko raštas Savivaldybių departamentui, 1930-07-22, in: *Ibid.*, l. 125.

vadovas Antanas Mikševičius nutraukė miesto tarybos nario Kazimiero Ubeikos kalbą voždamas šiam į veidą (dalis įpykusių tarybos narių jau ruošėsi sumušti patį burmistrą, tačiau šis pasislėpė). To išdava – Mikševičius buvo suspenduotas ir neilgai trukus atsistatydino, o nauju burmistru miesto taryba išrinko jo užgautąjį Ubeiką⁵⁴. Būna ir taip. Nors tautininkų režimas išties siekė burmistro pareigose įtvirtinti „gerą vardą“ (gerą moralinę reputaciją) tarp miestelėnų turėjusius asmenis (konfidencialių centrinės valdžios pareigūnų dokumentų ir korespondencijos analizė išryškina, atrodytų, autentišką režimo norą turėti vietos lietuvių palankiai vertintus burmistrus), 4 deš. labiausiai apsigovę ir puolę burmistrai buvo būtent tautininkai⁵⁵. Vis dėlto šie „paklydimai“ neturėtų mesti šešėlio ant visų darbščių, atsakingų ir įžvalgių, savo miest(eli)ų plėtra, augimu ir progresu, miestelėnų rūpesčiais ir gerove suinteresuotų asmenybių, tarpukario Lietuvojeėjusių burmistro pareigas, bei šių savivaldybininkų triūso.

Išvados

Atliktas tyrimas išryškina svarbią tarpukario Lietuvos burmistų personalo raidos ypatybę: iš pradžių visapusišku savo įvairialypiškumu pasižymėjusi miestų vadovų visuma ilgainiui darėsi vis labiau homogeniška, ypač po autoritarinių savivaldos pertvarkų, įgalinusių valdžią visiškai kontroliuoti burmistro institucijos asmeninę sudėtį. Pirmuoju savivaldybių gyvavimo dešimtmečiu burmistrais tapdavo įvairiausių profesijų ir užsiėmimų atstovai, nuo siuvėjų, amatininkų ir paprasčiausių darbininkų (mažesniuose miestuose) iki aukščiausio lygio teisininkų (didesniuose miestuose), tačiau ilgainiui šios įvairovės neliko – 4 deš. išsikristalizavo trys pagrindinės burmistų profesinės grupės: karininkai, mokytojai (ir dėstytojai) bei buvę valdininkai (ir tarnautojai). Paprastai tariant, ilgainiui burmistrai supanašėjo – jų amžiaus, tautybės, išsilavinimo, profesijų ir (ypač) politinės pozicijos rodikliai gerokai mažiau įvairavo. Tai iš dalies lėmė režimo politika. Kita vertus, natūralu, kad vadovaujamojo personalo charakteristikos skyrėsi savivaldos kūrimo ir valstybės

54 Šiaulių m. tarybos posėdžio protokolas, 1922-09-29, in: LCVA, f. 412, ap. 5, b. 105, l. 105; Šiaulių m. tarybos posėdžio protokolas, 1922-10-13, in: *Ibid.*, l. 113.

55 Be jau pristatyto, už didžiulę vagystę nuteisto ir įkalinto Palangos burmistro Kraujelio, paminėtini ir Paulius Gudzinskas, 1933 m. tarnybos metu areštuotas ir uždarytas į Telšių kalėjimą, bei Kybartų burmistras Adomas Saurusaitis, 1935 m. sučiuptas iššvaistęs 9 000 litų Kybartų miesto savivaldybės ir miestiečių lėšų. Telšių apskr. viršininko raštas Vidaus reikalų ministrui, 1933-03-06, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 2636, l. 55; „Nauji Kybartų burmistro išaikvojimai“, in: *Suvalkietis*, 1935, nr. 47 (291), p. 1.

statybos pradžioje bei vėlesniais šalies raidos etapais. Daugelis miestų savivaldybes įsteigusią gyvenviečių, nepaisant įgyto „miesto“ statuso, dažniausiai turėjo vos kelis tūkstančius gyventojų ir vargiai išsiskyrė ryškesniu savo urbanistiškumu, jose būta gausos ūkininkų ir žemdirbių, siekusių savų interesų atstovų miestų savivaldybėse – tai atliepė ir burmistrų ūkininkų gausa. Žvelgiant į visumą, skirtumų tarp didesnių ir mažesnių (aukštesnio ir žemesnio rango) miestų vadovų būta (profesijos, išsilavinimo, kaitos aspektais), tačiau Lietuvoje ir mažų miestų burmistrais tapdavo *dideli žmonės* (ir atvirkščiai).

Bibliografija

- Blažytė-Baužienė D., 2013 – Danutė Blažytė-Baužienė, „Savivalda Lietuvoje 1918–1926 m.“, in: Danutė Blažytė-Baužienė, Edmundas Gimžauskas, Česlovas Laurinavičius, Dangiras Mačiulis, Gediminas Rudis, Artūras Svarauskas, Jonas Vaičenonis, *Lietuvos istorija*, t. 10: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, d. 1, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 539–549.
- Laurinavičius J., 1976 – J. Laurinavičius, „Pirmasis Mažeikių fotografas“, in: *Pergalės vėliava*, 1976-02-05, nr. 15 (2125), p. 3.
- Morkūnaitė-Lazauskienė A., 2007 – Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1920 m.*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
- Navickas V., 1933 – V. Navickas, „Virbalio miesto savivaldybės pradžia“, in: *Savivaldybė*, 1933, nr. 11 (126), p. 4–6.
- Nekrašas L., 2016 – Leonas Nekrašas, *Burmistro institucija Lietuvoje 1918–1940 m.: teisinis reglamentavimas, kolektyvinės burmistrų charakteristikos* [: magistro baigiamasis darbas], Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, 2016.
- Ramanauskas V., 2004 – Vytautas Ramanauskas, „Pirmasis Mažeikių fotografas – įvairialypė asmenybė“, in: *Būdas žemaičių*, 2004-11-26, nr. 137 (881), p. 7.
- Seibutis A., 2008 – Antanas Seibutis, „Biržų miesto burmistrai. 1918–1944 metai“, in: *Žiemgala*, 2008, nr. 1 (81), p. 20–24.
- Sireika J., 1998 – Jonas Sireika, *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918–1931*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1998.
- Sireika J., 2011 – Jonas Sireika, „Palangos etapas dr. Jono Šliūpo veikloje ir gyvenime“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2011, t. 12: *Nuo atgimimo iki valstybingumo: sociokultūriniai aspektai*, p. 44–54.
- Stačiokas R., 1991a – Romas Stačiokas, *Lietuvos savivaldybių raida*, Vilnius: Vilniaus universiteto Tyrimo ir mokymo centras, 1991.
- Stačiokas R., 1991b – Romas Stačiokas, *Savivaldybių veiklos reguliavimas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991.
- Urbonavičius R., 2023 – Rimvydas Urbonavičius, *Marijampolės istorijos puslapiai*, Kaunas: Terra publica, 2023.

- Vaičėnėnė J., 2003 – Jonas Vaičėnėnė, *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*, Vilnius: Versus aureus, 2003.
- Vareikis V., 1999 – Vygantas Vareikis, „Garsieji palangiškiai ir Palangos svečiai“, in: *Palangos istorija*, sud. Vladas Žulkus, Klaipėda: Libra Memelensis, 1999, p. 279–282.
- Venckūnas V. et al., 2015a – Vytautas Venckūnas, Artūras Narkevičius, „Jonavos valsčiaus ir miesto savivaldos kūrimasis 1918–1920 metais“, in: *Naujienos*, 2015, nr. 9 (4110), p. 6–7.
- Venckūnas V. et al., 2015b – Vytautas Venckūnas, Artūras Narkevičius, „Tarpukario Lietuvos Jonavos miesto burmistrai“, in: *Naujienos*, 2015, nr. 10 (4111), p. 6; nr. 11 (4112), p. 6; nr. 12 (4113), p. 6; nr. 13 (4114), p. 7.